

Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağında Askeri İsyanlar ③

Şehmus Canpolat¹

Özet

Osmanlı İmparatorluğu tarihinde Klasik Çağ tabiri genellikle 1839 Tanzimat Fermanının ilanından önceki dönem için kullanılan bir tabirdir. Dünya tarihine büyük iz bırakan Osmanlı imparatorluğunun 623 yıllık tarihi serüveninde karşılaştığı en büyük olayların başında hiç şüphesiz yaşadığı isyanlardır. İsyen kelime anlamı olarak mevcut yönetime karşı yapılan başkaldırı olarak sözlüklerimizde yer almaktadır, peki dünyanın görmüş olduğu en büyük devletlerden birisi olan Osmanlı imparatorluğunda ne tür askeri isyanlar olmuştu. İsyenlerin arkasında yatan sebepler sadece siyasi miydi? Bu isyanlar karşısında halkın tutumu neydi? Bazı isyanlar öyle etkili olmuştur ki gündelik hayatı felce uğratmış halkı sokağa çıkaramaz ve dükkânını açtıramaz olmuştu. Bu isyanlar hangi padişahların hayatlarına sebep olmuştu. Halk ve devlet neler yapmıştı? Avrupa Tarihinin görmüş olduğu ilk düzenli ordu olan Yeniçeriler bu isyanların neresindeydi?

GİRİŞ

Cumhuriyet döneminde demokrasinin işleyişi sık sık askeri müdahaleler ile kesintiye uğramıştır. Türk tarihinde ordunun müdahalesi genellikle yönetsel, iktisadi problemlerin baş gösterdiği durumlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Osmanlı döneminde de asker ve halk birçok defa isyan ederek yönetime müdahale etmiş, Osmanlı padişahlarının yaklaşık üçte biri askerin müdahalesiyle değiştirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, kurduğu askeri sistem sayesinde önce Bizans ve Balkan devletlerine, daha sonra da Avrupa devletlerine karşı büyük bir üstünlük kurmuştu. Ancak büyük fetihlere imza atan ordu, devlet otoritesinin zaafa uğradığı dönemlerde sık sık isyan edip, yönetimi belirledi. Osmanlı isyanları ve halkın askeri tepkisi ilk olarak Fatih Sultan Mehmet'in hükümdarlığının 1446 Buçuk tepe İsyanı ile başlar ve 1913'teki Bâbüâli Baskınıyla sona erer. Neredeyse Fatih Sultan Mehmet'ten sonra isyanla yüzleşmeyen Osmanlı padişahı yok gibidir. 36 Osmanlı padi-

1 Tarih Bilim Uzmanı, Erciyes Üniversitesi, shemuzcanpolat16@gmail.com, Orcid: 0000-0002-4425-9474 .

şahından 12 tanesinin isyan ve darbe ile tahtını kaybettiği göz önüne alındığında durum anlaşılır. Ve yapılan bu isyan ve askeri müdahaleler genellikle meşru gerekçe olarak Şeyhü'l-islamdan alınan hâl fetvaları ile hareket etmişlerdi. Osmanlı Devleti denilince akla gelen ilk şey Yeniçerilerdir. Osmanlıda yaşanan isyanların hemen pek çoğunda bu askeri grup vardı. Peki yaşanan bu olaylar Osmanlı ülkesinde ne gibi ekonomi sosyal ve kültürel yönden değişime sebep olmuştur?

A. YAYA VE MÜSELLEMLERİN İTAATSİZLİKLERİ

Osmanlıların ilk modern ordusu, Orhan Bey zamanında kurulan yaya/piyadelere müsellemler denilen atlı (süvari) askerlerdir. Bunlar, harp zamanlarında sefere katılır, sulh zamanlarında ise çiftliklerinde ziraatla uğraşırlardı.² Ancak Kapıkulu Ocaklarının kuruluşundan sonra zamanla ikinci plana itilmiş; kale ve köprü onarımı, nakliyat, vakıf eserlerinin tamirleri ve madenlerde çalışma gibi geri hizmetlerde kullanılır olmuşlardır. Yaya ve müsellemler, kendilerine verilen çiftliklerde ekip biçtikleri için zamanla rahata alışmışlar ve vazifeye çağrıldıklarında, daha önce başka bir vazife verildiği gibi bir mazeret göstererek veya gelip yoklamada görüldükten sonra kaçma yolunu tutmaya yahut da hiç gelmemeye başlamışlardı.³ Esasında, kanûnnâmelerde bunların vazifeden kaçmaları halinde verilecek cezalar hayli ağır olarak görünmektedir.⁴ İlk kaçışta burnun yarılacağı veya kulağın kesileceği, tekrarlandığı takdirde idam olunacağı kayıtlı ise de hiçbir zaman bu cezaların tatbikine gidilmemiş, sadece kaçakların bulunup getirilmesi veya mazeret gösterenlerin yerlerine bedel (vekil) göndermelerinin istenmesi ile yetinilmiştir.

B. KAPIKULU AYAKLANMALARI

Kapıkulu Ocakları Devşirme sistemine dayanır. Gayr-i Müslüm tebaadan ki Poturoğulları denilen Müslüman Bosnalılar kendi istekleri ile devşirildiklerinden bu kaidenin dışında kalmaktaydılar. Belli şartlara bağlı olarak toplanan çocuklar İstanbul'a getirilir, gösterişli kabiliyetli olanlar saray için ayrıldıktan sonra diğerleri Türkçe öğrenmek, Türk adet ve İslam akidelerini göre yetiştirilmek üzere "Türk'e vermek" denilen Türk ailelerinin yanlarına verilirler, yetiştikten sonra önce Acemi Ocağına sonra Kapıkulu Ocaklarından birine ve daha çok da Yeniçeri Ocağına alınırlardı.⁵ XVI. Yüzyıl sonlarına kadar bu askeri grup pek çok savaşın kazanılmasında etkin rol oynamışlardır. XVII.

2 Mübahat Kürtükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı*, TTK Yay., Ankara 2018, s.45.

3 Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2010, s.350.

4 Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye - Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 1*, İş Bankası Yay., İstanbul 2016, s.80.

5 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi cilt 1*, TTK Yayınları, Ankara 2016, s.125.

Yüzyıldan itibaren ise devlete itaatsizlik etmeye ve pek çok isyanda başrol oynamaya başlamışlardır. Bu yüzyıldan itibaren ocak nizamı bozulmaya başlamış ve kapıkulları, özellikle yeniçeri ve sipahiler çeşitli bahanelerle ayaklanmış, defterdar ve sadrazamların başlarını almayınca durdurulamamışlardır, hatta padişahları tahttan indirebilecek bir güç haline gelmişlerdir.

Kapıkulu isyanlarının çoğu ekonomik bir sebebe dayanır. Cülus veya sefer bahşisinin verilmemesi yahut geç verilmesi, hazineye para olmadığı için ulufenin tamamının ödenememesi veya “*züyuf / mağşuş*” akçe denilen ayarı düşük akçe ile ödenmesi isyan sebepleri arasında sayılabilir.

1.Sikke Tağşişi Dolayısıyla Ayaklanmalar

Osmanlıların para birimi gümüş akçe idi ve zaman zaman bunun ayarı ile oynanır, yani 100 dirhem (320 gr.) gümüşten kesilen akçe miktardır artırılır, başka bir ifadeyle tağşiş⁶ yapılarak mağşuş akçe denilen ayarı düşük para basılır; Kapıkulu Ocağının ulufe denilen üç aylıkları bununla ödenmek istenirdi ki bu durum, askerin ayaklanmasına sebep olurdu. Sultan II. Mehmed, ilk saltanatında paranın ayarında bir oynama yaptığında esnaf ve tüccar gibi kapıkulları da hoşnut olmamışlardı. Diğer taraftan devşirmelikten yetişenlerle Türk asıllı bazı devlet ileri gelenleri arasında ortaya çıkan anlaşmazlık ve rekabet bunların da askeri tahrik etmelerine sebep olmuştu. Genç padişahın aleyhlerine döndürülmeye çalışıldığını gören Veziriazam Çandarlı Halil Paşa ve diğerleri Sultan II. Murad'ı tekrar tahta çıkarmak için harekete geçmişler; Macarlar ile yapılan Segedin Anlaşmasını(1444) karşı tarafın feshetmesi üzerine, diğer başka sebepler ile birlikte sikkenin tağşişini de bahane ederek askeri tahrik etmişler ve böylece 1444'deki ilk yeniçeri ayaklanması vuku bulmuştu. Aslında, hoşnutsuzluk başlayınca askerin ulufelerine yarım akçe zam yapılmıştı ama bunu yetersiz bulan yeniçeriler Edirne'de ayaklanmış ve Sultan II. Mehmed'i bir emr-i vâki ile tahttan indirerek Sultan II. Murad'ı tekrar tahta geçmesini sağlamışlardı. İsyanın, yarım akçe yüzünden çıktığı düşünüldü olayın cereyan ettiği yere sonradan “Buçuktepe”⁷ adı verilmişti

1589'da yine bir tağşiş⁸ gidilmesi ise sipahilerin ayaklanmasına sebep olmuştu. Ayrı düşük akçeyi esnaf kabul etmeyince sipahiler önce Şeyhü'l-islama gidip, bunun caiz olmadığı karşılığını alınca, sadrazama başvurmuşlar, sikke tashihinin Rumeli Beylerbeyi tarafından yapıldığını öğrenince de Mehmed Paşa ile Defterdar Mahmud Paşa'nın başlarını istemişler ve almadan da

6 Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Pradigma Yayınları, İstanbul, 2011, s.295. Tağşiş; paranın içindeki gümüş oranının belirli oranlarla düşürme işlemine verilen addır diyor.

7 Tufan Gündüz, *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2016, s.93.

8 Tufan Gündüz, *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2014, s.147.

ortalık durulmamıştır. Ancak olay bu kadar ile kapanmamış, sadrazam ve şeyhül-islam azledilmişlerdi.

2. Sefer Bahşışı Dolayısıyla Ayaklanmalar

İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed'in ilk seferi olan Karaman seferi sırasında ise yeniçeriler sefer bahşışı istemek bahanesiyle ayaklanmaya teşebbüs etmişlerse de olay büyümeden bastırılmıştı.⁹

3. Cülus Bahşışı Dolayısıyla Ayaklanmalar

Kapıkulu ocaklarının ayaklanma sebeplerinden biri de yukarıda işaret edildiği cülûs bahşişleridir. Cülûslarda kapıkullarına bahşiş ve maaşlarına zam demek olan terakkî verilmesinin bizzat padişah tarafından bildirilmesi Fatih Sultan Mehmed zamanından beri kanûn hükmündeydi. Ancak, Kanun-i Sultan Süleyman'ın sefer sırasında ölümü ve Sultan II. Selim'in cülûsunda, Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın, padişaha bir arz vererek bu kânunu hatırlatmasına rağmen, şehzadeliginden beri yanında olan hocası, lalası gibi şahısların telkinleriyle Belgrad'da, babasının cenaze namazını kılmasından sonra böyle bir emir vermemiş olması, askerin huzursuzluğuna sebep olmuştu. Askerin bu tutumu karşısında Sultan Selim bölük halkına biner, yeniçerilere ikişer bin akçe verilmesini emretmiş, fakat asker cülus bahşişinin 3.000 Akçe olduğu, biner akçe de sefer bahşışı almaları gerektiği üzerinde ısrar etmiş; ancak hazinede bunu karşılayacak miktar olmadığı için kalanın dönüşte ödeneceği hakkında teminât verilerek asker sakinleştirilmişti. Dönüşte ise, padişahın ve Sokullu Mehmed Paşanın araya girmesiyle asker ile konuşulmuş ve böylelikle padişahın saraya girmesi mümkün olmuştu.

Sultan I. Ahmed'den (1603-1617) sonra kısa dönemlerle Sultan I. Mustafa (1617-1618), II. Osman (1618-1622), tekrar Mustafa (1622-1623) ve nihayet IV. Murad'ın (1623-1640) cülûslarında her defasında kapıkullarına bahşiş verilmek mecburiyetinde kalınması hazinenin boşalmasına sebep olmuştu. Sultan IV. Murad, böyle sıkışık bir durumda tahta çıktığında, asker önceden verdiği bahşiş istememe sözünden, zabıtların tahriklerine kapılarak vazgeçince, saraydaki altın ve gümüş eşyanın eritilerek sikke bastırılması zoruyla kalınmıştı.

9 Tursun Bey, Tarih-i Ebü'l - Feth, Baha Matbaası, İstanbul 1977. s.248.

4. Ulufelerin Eksik Ödenmesi Dolayısıyla Ayaklanmalar

Ulufelerin eksik ödenmesi de ayaklanma sebeplerindedir. Nitekim 1593 yılının ocak ayında Masar (Muharrem-Safer- Rebi'ülevvel) ulûfelerinin eksik ödenmesi de bazı eski sipahileri galeyana getirmiş, hiçbir şekilde teskin edilmeleri mümkün olmamış, Sadrazam Siyavuş Paşa, Başdefterdar ve Kethüda Kadın'ın başları verilmedikçe iç hazineden padişahın emriyle çıkarılan akçeyi de kabul etmeye yanaşmamışlardı. Sonuçta isyan, saray halkının müdahalesiyle bastırılmış ve isyancılar yok edilmiş; ama üç defterdâr da mevkilerinden olmuşlardı.

1595'te sipahilerin yeni bir isyanıyla karşılaşıldı.¹⁰ Bu tarihte Yanık Kalesi'nin fethinde bulunan sipahilerden bir kısmına İstanbul'da cülûs bahşişleriyle terakkileri verilmiş, diğerlerinin ise tekrar harp sahasına gittikleri takdirde bahşiş, terakkî ve ulûfelerini orada alabilecekleri bildirilmişti. Bu tatbikât ikincileri harekete geçirmiş sarayda olaylar çıkarmış, hatta bazı vezirlerin yaralanmasına sebep olmuşlardı. İsyancılar Yeniçerilerin müdahalesiyle susturulabilmişti.

Sipahilerin 1603'teki isyanında da Yeniçeriler sipahilere karşı mücadele verdiler.¹¹ Bu defa isyan Sadaret kaymakamı Mahmud Paşa'nın sipahileri Macaristan seferinden dönen Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa aleyhine kıskırtmasıyla meydana gelmişti. Sipahiler, Müftü Sunullah Efendiden fetva aldıkları gibi Rumeli Kazaskerinin de desteğini sağlamayı başarak Hasan Paşa'nın başını istemişlerdi ama, Padişah sadrazamın arkasındaydı.¹² Hasan Paşa, Ağa Kapısına gidip yeniçerilerden yardım istedi ve diğer bölüklere buyuruldular göndererek sipahi hareketini bastırmalarını bildirdi. Böylece isyancılar yok edildiği gibi Şeyhü'l-İslam'ı Anadolu Kazaskeri getirildi.

1631 sonbaharında Sadrazam Hüsrev Paşa Diyarbakır'da kışladığı sırada azledilerek mühür Hafız Ahmed Paşa'ya verilmişti. Sadarete kendisinin getirileceğini sanan ikinci vezir Topal Recep Paşa'nın tahrikiyle ayaklanan sipahiler isyan edip Hafız Ahmed Paşa da dahil on yedi kişinin başlarını istemişler ve Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusuna kadar gelerek Padişahı Ayak Divân'ına davet etmişler, ikna edilemeyince Hareme girmeye bile teşebbüs etmişlerdi. Durumun ciddiyet kazanması üzerine ikinci bir Ayak Divânı yapılarak devleti kurtarmak için Hafız Ahmed Paşa isyancılara teslim edilmiş ve Paşa, feci bir şekilde öldürülmüştü. Ancak zorbalar bununla yetinmemişler, Defterdar Mustafa Paşa, Yeniçeri Ağası Hasan Halife ve nihayet Recep Paşa'nın entrikasıyla Musahip Musa Çelebi'ye de öldürmüşlerdi. Bu olaylar sırasında

10 Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, YKY Yay., İstanbul 2015, s.269.

11 Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Yeditepe Yay., İstanbul 2017, s.350.

12 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi cilt 3/1*, TTK Yayınları, Ankara 2016, s. 229.

İstanbul'da huzursuzluk yaşanmış; esnaf üç gün boyunca dükkanlarını kapatmış, şehirde istenmeyen birtakım olaylar yaşanmıştı.

5. Padişahların Hâl ve Katledilmesi ile Sonuçlanan Hareketler

XVII. yüzyılda Kapıkulu ocağı sadece devlet ileri gelenlerinin değil Sultan II. Osman ve Sultan İbrahim'in, XVIII. yüzyılda Sultan III. Ahmed, XIX. yüzyılda ise III. Selim'in de hayatlarını söndürmüştür. 1618'de tahta çıkan ve "**Genç Osman**" olarak tarihe geçen Sultan II. Osman, enerjik bir padişahtı. 1621'de çıktığı Lehistan seferinde İshakçı da mevcut askere 1.000'er akçe ulûfede bulunmuş, sonradan gelenlere ise ancak harpte kelle getirdikleri takdirde bahşiş verileceği bildirilmiş, verilen miktar asker tarafından "**bayram bahşişi**" gibi az görülmüştü.¹³

Bu ve diğer bazı olaylarla padişahın şiddetli hareketleri gerek asker gerekse halk arasında memnuniyetsizlik yaratmakta idi. Sultan Osman ise devlet otoritesine karşı gelen Kapıkulu ocağını ortadan kaldırıp yeni bir ordu kurmayı planlamış ve hacca gitmek bahanesiyle Anadolu'ya geçip buradan Sekban ve Türkmenlerle Mısır'dan Cündü toplama hazırlıklarına başlamış, hatta tuğ ve otağ-ı hümayun ile mehterhane Üsküdar'a geçirilmek üzere kadirgalara yüklenmişti.¹⁴ Bunu haber alan asker hisar kapılarını kapatarak kadirgaların Boğaz'ın karşı tarafına geçmesini engellemiş, 18 Mayıs 1622 Çarşamba günü Yeniçeri ve Sipahiler harekete geçerek Süleymaniye'ye yürümüşler, halk da bunlara katılırken esnaf kepenk indirmişti. İkinci merhale olan Fatih Camii'nde toplandıklarında aşağı payeli ulemâ da bunlara katılmış ve birlikte Et Meydanı'nda (Aksaray) Yeni Odalar'a ve oradan At Meydanı'na (Sultan Ahmed) doğru yürümüşlerdi. Padişah Hocası Ömer Efendi ve Sadrazam aracılığıyla Sultan Osman'ın hacdan vazgeçmesi için haber göndermeye teşebbüs etmişlerse de, Ömer Efendi korkup kaçmış, Sadrazamın adamları ise gelenlerin kötü niyetli olduklarını düşündüklerinden ateş açarak bazı yeniçeri ve sipahileri öldürmüşler, bunun üzerine isyancılar silahlanmak için sipahiler çarşısına gitmiş: fakat bu arada akşam olduğu için ertesi günü buluşmak üzere ayrılmışlardı. Bu arada Padişah, gördüğü bir rüya üzerine gerçekten hacca gitmek üzere karar vermiş ve Üsküdar'a geçmek üzere hazırlıklara başlamıştı. Şeyhül-İslam Esad Efendi'nin padişahların hacca gitmelerinin farz olmadığı, bunun yerine reayaya adil davranılmasının uygun olduğu yolundaki fetvasını da yırtmaktan çekinmeyen Sultan Osman, vezirlerin ikazlarına rağmen kararından dönmemişti

13 Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Yeditepe Yay., İstanbul 2017, s.480

14 Tufan Gündüz, *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2016, s.269.

19 Mayıs'ta At Meydanı'nda toplanan isyancılar, padişahın hacdan vazgeçmesi ve Hoca Ömer Efendi, Sadrazam Dilaver Paşa olmak üzere altı kişinin katlini istemişlerdi. Padişah, hacdan vazgeçmişse de adı geçen şahısları isyancılara teslimi kesinlikle reddetmişti.¹⁵ Bu durumda asiler, saraya yürütmekten başka çare kalmadığına karar vermiş, ancak başlangıçta Bostancıların silahlanarak avluda beklediklerin sandıkları için hemen harekete geçmemişler, fakat karşı çıkacak kimse olmadığını öğrenince Bab-ı Hümayundan içeri girerek Babü's-sade'ye kadar gelmiş, bu kapı kilitli olduğundan kırarak üçüncü avluya geçmişler, burada bir Has Odalı'nın Şehzade Mustafa'yı aynı yoldan çıkarıp Arz Odası önüne götürmüşler ve Sultan Osman henüz padişah olduğu halde, kendileri biat ettikten sonra ulemayı da zorla biat ettirmişlerdi. Ancak yeni padişahın Topkapı'da kalmasını uygun bulmayarak Eski Saraya ve oradan da Orta Cami'ye götürmüşler ve Yeniçeri Ağasını da getirterek zorla biat ettirmişlerdi.

Sultan Osman, Bostancılar sarayı tek ettiklerinden, korumasız kalmış, yanında İkinci Vezir ve Bostancıbaşının Ağa Kapısı'na sığınma teklifini güçlükle kabul etmiş, oraya varıldıktan sonra, Orta Cami'den dönen Yeniçeri Ağası ikna edilerek yeni odalara gidip odabaşılarla konuşarak durumu lehine çevirmek için askere dağıtılmak üzere bir miktar flori verilerek gönderilmiş, ancak sipahiler tarafından ihanetle suçlanarak katledilmiştir.¹⁶

Bu esnada Sultan Mustafa, Eniştesi olan Dördüncü veziri sadarete getirmiş, Sultan Osman'ın da en kısa sürede camiye getirilmesini emretmesi üzerine Sipahi ve Yeniçerilerden bir grup Ağa Kapısına gitmişlerdi. Burada kendilerine nasihatte bulunmak isteyen Sultan Osman'ın sadarete yeni getirdiği ikinci Vezir Derviş Paşa'yı katl etmiş, Sultan Osman'a hakaretler içerisinde Orta Camiye getirmiş, oradan da bir Pazar arabasına bindirerek Yedikule'ye götürüp kementle boğdurmuşlardır. O gün Cuma olduğu halde Cuma namazı kılınmamış, fakat hutbe Sultan Mustafa adına okunmuş, Sultan Mustafa Topkapı Sarayı'na götürülerek burada tahta oturtulmuş, Sultan Osman'ın naaşı ise ertesi günü Saraya getirilerek cenaze merasimi gerçekleştirilmiş ve Babası Sultan I. Ahmed'in türbesine defnedilmişti. Ancak Sultan Mustafa'nın ikinci saltanatı pek uzun sürmemiş, akli dengesizliği sebebiyle tahttan indirilmiş ve IV. Murad'ın tahta geçmesiyle yeni bir devir açılmıştı.

Sultan İbrahim'in tahttan indirilip IV. Mehmed'in cülüsü da yine bir Kapıkulu ayaklanması sonucu olmuştur. 1647'de Sadarete getirilen Ahmed Paşa, bazı Yeniçeri Ağalarını ortadan kaldırmak için kızının düğün mera-

15 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK Yay., Ankara 2014. s.264

16 Halil İnalıcık, *Devlet-i Aliyye - Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 2*, İş Bankası Yay., İstanbul 2017, s.176.

simini bahane etmek düşüncesinde iken ağaların, Ahmed Paşanın adamlarından biri tarafından uyarılması sonucu durum tersine döndü. Yeniçeriler önce ulemayı, sonra sipahileri de yanlarına alarak Ahmed Paşanın azli ve katli konusunda Sultan İbrahim'i zorladılar; Padişah, azil kararını vererek isyancıların isteği üzerine Sofu Mehmed Paşayı Sadarete getirdi. Bu arada Ahmet Paşa katledileceğini bildiğinden kaçıp saklanmak istediye de ihbar üzerine yakalanıp boğduruldu ve cesedi Sultanahmet'te Çınaraltı'na atıldı, sonra da isyancılar tarafından parçalandı, "**Hazerpare**" olarak anılması bundan dolayıdır. Ancak isyancılar Ahmed Paşanın katliyle yetinmediler. Sultan İbrahim'in annesi Kösem Lakaplı Mahperker Sultanla irtibat kurarak padişahı tahttan indirip yerine 7 yaşındaki Şehzade Mehmed'i tahta çıkardılar. Birkaç gün sonra da Sultan İbrahim hapsedildiği yerden alınarak öldürüldü. Bu olaylar İstanbul'da yine bir kargaşa ve huzursuzluğa sebep oldu, esnaf kepenk indirdi.

Sultan III. Ahmed Saltanatında¹⁷ (1703-1730) sosyal ve iktisadi durumun halk üzerindeki menfi tesirleri sonucunda Patrona Halil'in başlattığı bir isyan saltanat değişikliğine sebep oldu. Gerçekten, Avusturya ve İran devletleri ile yapılan harplerin mağlubiyetle sonuçlanması dolayısıyla hazineyi boşaltmış, harp zamanında alınan *İmdad-ı seferiyye* de açıkların kapatılmasına yetmemişti. Yeni bir takım vergilerin konulması ve maaşlarda kısıntı yapılması yanında akçe tağşişine de gidilmişti. Bu durum, sadece Kapıkulların değil, ayarı düşük sikkeleri almak istemeyen esnafı da huzursuz etti. Köylünün durumu da ödemek zorunda kaldıkları ayni ve nakdi vergiler dolayısıyla gittikçe kötüleşmiş, fakirleşen köylüler, topraklarını terk ederek şehirlere akın etmeye başlamışlardı¹⁸. Bunun sonucu olarak bir taraftan üretim düşerken diğer taraftan şehirlerde gıda ve ihtiyaç maddelerinin de sıkıntısı çekilmeye başlanmış; işsizlik ise giderek artmıştı.

Halk bu sıkıntılarla mücadele ederken sadarete getirilen Nevşehirli İbrahim Paşa'nın Padişaha, Çırağan eğlenceleriyle durumu unutturmaya çalışması huzursuzluğun artmasına sebep olmuştu. Bu sosyal ve iktisadi çalkantılar yanında Sadrazamın Damadı ve o sırada Kaymakam bulunan Mustafa Paşa'nın iktidar hırsı da isyanı körükledi. Vaktiyle gemilerde leventlik yaptığı için "**Patrona**" olarak anılan Yeniçeri Ocağının 17. Bölüğünden ve Mustafa Paşa'nın hamisi bulunduğu Halil, bazıları ilmiye mensubu olan gayr-i memnunlarında desteğiyle isyanı başlattı.¹⁹ Esnaf bayrak altında toplanarak üç

17 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi C.4/2, TTK Yay., Ankara 2016, s.283.

18 Mübahat Küttükoğlu, Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı, TTK Yay., Ankara 2018, s.72.

19 Abdülkadir Özcan, "Patrona Halil", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Cilt 34, İstanbul 2007, s.189-192.

koldan çarşıya girdiler, daha sonra bunlara yeniçeriler ve nihayet sipahilerde katıldılar. İsyanın başladığı sırada Üsküdar'da Hadice Sultan Sarayı'nda bulunan Padişah ve Sadrazam İstanbul'a geçtilerse de Padişah asilere karşı şiddet kullanılmasına taraftar olmadı. Bu tutum asilere cesaret verdi, Patrona Halil, Yeniçeri ve Sipahi Ağalarını değiştirdi. Sultan Ahmed hala asilerle anlaşılabilceği ümidiyle Haseki Ağa'yı Et Meydanı'na gönderdi, gelen cevap başta sadrazam olmak üzere 35 kişinin kendilerine teslimi şeklindeydi. Bu cevap üzerine Sultan Ahmed, orta kapıya sancak çıkartılarak altında toplanılması ve asilere karşı harekete geçilmesini emrettiyse de faydalı olmadı. Asiler, tersaneyi de ele geçirdiklerinden isteklerini yerine getirmekten başka çare kalmadı. Sadrazam, Sadaret Kethüdası ve Kaymakam idam edilerek cesetleri asilere teslim edildi; ulemâ sınıfından olanlar ise sürgüne gönderildi.

İsyan bununla da son bulmadı, şimdi Sultan Ahmed'in tahttan indirilmesine sıra gelmişti. Nihayet 2 Ekim 1730'da Padişah yeğeni Şehzade Mahmud lehine tahttan feragat etti.²⁰ Fakat asiler, yine de hızlarını alamadılar, dükkânlar yağma edildi, esnaf kepenk indirdi ve ortalık bir müddet sonra sükûnet bulunca dükkânlar tekrar açılıp şehir yavaş yavaş normal hayatına dönmeye başladı. Ancak, ancak asiler idarede söz sahibi olma sevdasındaydılar ve İran Harbi ile alakalı planlar yapıyorlardı. Bunlara karşı sarayda sessiz ve derinden bir hareket planlandı. Sözde harple alakalı görüş alışverişinde bulunulmak üzere asiler saraya davet edildiler. Gelen kalabalığın bir kısmı birinci, bir kısmı da ikinci avluda alıkonuldu, üçüncü avluya sadece Patrona Halil ve 4-5 kişi geçirilerek sünnet odasına götürüldüler, burada sözde mevkiiler verilerek hil'atlar giydirdi. Arkadan yüklük ve dolaplarla Revan Köşkü'ne saklanmış 30 kadar kişi sadrazamın işareti üzerine fırlayarak asi liderlerini öldürdüler. Daha sonra ikinci avludakiler de öldürüldüyse de birinci avludakiler kaçtı ve şehirde yağma ve fesat yeniden başladı bunun üzerine sancağı şerif altında toplanan halk, asileri yok ettiler; böylece bu gaile de son bulmuş oldu.

Topkapı Sarayı, XIX. Yüzyılın başında yine bir isyan ve hal' ve katl olayına sahne oldu. 1789'da tahta çıkan sultan III. Selim (1789-1807) bozulan Yeniçeri teşkilatının yanında *Nizam-ı Cedid*²¹ adıyla yeni bir ordu kurduğunda memnuniyetsizlik başgöstermişti.²² 1805'te ise Prusya askeri teşkilatını örnek alarak 25-30 yaş arasına mecburi askerlik koyması memnuniyetsizliği arttırınca bir süre için tatbikattan vazgeçtiyse de ertesi sene bu defa Anadolu

20 Abdülkadir Özcan, "Mahmud I", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Cilt 27, İstanbul 2003, s.348-352.

21 Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Pradigma Yay., İstanbul 2011, s. 254; Nizam-ı Cedid, yeni düzen, yeni hayat anlamlarına gelmektedir.

22 Kemal Beydilli, "Selim 3", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Cilt 36, İstanbul 2009, s.425-426.

ile Rumeli de bunun tatbikatına girişildi. Fakat muhalif olanların kıskırtması üzerine asker yazımı ile vazifelendirilmiş olan Kadı Abdurrahman Paşa'nın beraberinde giden Nizam-ı Cedid askeriyle halk arasında çarpışmalar başladı ve bu durum büyüyerek Edirne Vakasıyla sonuçlanmıştır.²³ Bunun üzerine Padişah Sadrazamı azlederek sürgüne gönderdi ve yenilik taraftarı olan Şeyhül-islam'ın yerine tam aksi fikirdeki Topal Ataullah Efendi'yi, Sadrazam olarak da Yeniçeri Ağasını getirerek mağlubiyeti kabul olmuş oldu. Bu olaylar, Sultan Selim otoritesini sarsmışken, İngilizlerin Çanakkale Boğaz'ını ablukası İstanbul işesi konusunda sıkıntılara yol açtı. O sırada halk arasında çıkan İngilizlerin yenilik taraftarlarınca çağrılmış olduğu söylentisi huzursuzluğu son raddeye varmasına sebep oldu. İngiliz donanması çekildi ama bu defa patlak veren Rus Harbi (1806-1812) dolayısıyla Sadrazamın ordu ile sefere gitmesini fırsat bilen Kaymakam ve Şeyhül-islam boğaz yamaklarını tahrik ederek isyanı başlattılar. Kabakçı Mustafa'nın önderliğindeki isyan sonunda Mayıs 1807'de Sultan Selim yaptığı yeniliklerden feragat etmesine rağmen tahtını muhafaza edemeyerek yerini yeğeni Sultan IV. Mustafa'ya bıraktı.

Yeni Padişah tahta geçtikten sonra, kendilerinden hesap sorulmayacağı teminatı verilerek, isyanın tertipçileri ve elebaşlarının devlet işlerine karışmayacaklarını dair ellerinden hüccet aldıysa da istenilen sonuç elde edilemedi. İsyancılar istediklerini yaptırmak için faaliyete geçtiler; o kadar ki, Sultan Selim devri aranmaya başlandı. Diğer taraftan devam eden Rus Harbi askerinin itaatsizliği sebebiyle kötü gitmeye başladığından bir yıllık bir ateşkes antlaşması yapıldı.

İstanbul da durumun giderek kötüleşmesi dolayısıyla Rusçuk Ayarı Alemdar Mustafa Paşa, emrindeki askerlerle İstanbul'a yürüyerek Kabakçı Mustafa'yı öldürttü, isyanda parmağı olanları sürdürdü ve asayişi sağlamayı başardı.²⁴ Görünüşte Alemdar Mustafa Paşa, İstanbul'da asayişi sağladıktan sonra geri dönecekti ama hakiki maksat Sultan Selim'i tekrar tahta çıkarmaktı. Bunu öğrenen Sadrazam, sarayı durumdan haberdar ettiyse de başlangıçta inanılmadı. Fakat Sadrazamın durumunu fark eden Alemdar, ordusuyla şehre girip Bâb-ı Ali'yi bastı ve mühürü aldıktan sonra saraya girdi. Şeyhül-islamı Sultan Mustafa'ya göndererek tahttan çekilerek yerini Amcası Selim'e bırakmasını bildirdi; lakin Sultan Mustafa bu haberi getiren Şeyhül-islamı hakaretlerle kovduktan sonra Babü's-sadenin iç kapısı kapatıldı ve sultan Mustafa gerek Selim'in, gerekse tahtın tek varisi kalan Şehzade Mahmud'un

23 İsmail Hakkı, Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, TTK Yay., Ankara 1988, s.65.

24 Kemal Beydilli, "Alemdar Mustafa Paşa", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Cilt 2, İstanbul 1989, s.364-365.

öldürülmeleri için emir verdi.²⁵ Emir, Selim'in feci ölümüyle sonuçlandıysa da 8 yaşındaki Şehzade Mahmud lalası tarafından kaçırılarak kurtarıldı. Uzun süre içeriden haber gelmemesi üzerine bir adamını kubbeye çıkartarak Babü's-sade'yi içerden açtıran Alemdar Mustafa Paşa, Sultan Selim'in feci akıbetini öğrendi. Diğer taraftan Şehzade Mahmud²⁶ lalası tarafından kuşhane kubbesinden indirilerek Arz Odası önüne getirildi. Daha sonra hazineden altın taht çıkarılıp Arz Odası önünde biat edildi. Böylece Sultan II. Mahmud 28 Temmuz 1808'de tahta oturmuş oldu. Alemdar ise ayın gün Sadrazamlığa getirildi. Şehirde sükûtu sağlamak için giriştiği hareketler, aleyhtarlarını artırdığından dört ay gibi pek uzun sürmeyen bir sadareten sonra Alemdar Mustafa Paşa öldürüldü.

SONUÇ

Dünyanın görmüş olduğu en büyük imparatorluklarından birisi olan Osmanlı Devleti'nin 600 yıl boyunca hüküm sürmesinin ve ayakta kalmasının sebepleri arasında sayılabilecek en önemli husus yönetim sistemi ve kendine has oluşturduğu kurumlardır. 1361 yılında sultan I.Murad zamanında Çandarlı Kara Halil'in önerisiyle esir çocuklardan ve sonrasında da Devşirme Sistemiyle oluşturulan Kapıkulu Ocakları ve özellik Yeniçeri ordusu, Osmanlı Devletinin tabiri caizse demir yumruğu olmuştur. Girdikleri 1389 I.Kosova, 1396 Niğbolu, 1444 Varna, 1448 II.Kosova, 1453 İstanbul'un fethi, 1526 Mohaç Savaşları gibi pek çok savaşta Osmanlı Devletinin kazanmasında etkin rol oynamışlardır.²⁷ Kendine has kuralları ve işleyişi ile Avrupa'nın ilk düzenli ordusu olma özelliğine de sahipti. Doğal olarak her mükemmel bir sistemin sonu olduğu gibi Yeniçerilerin de sonu olmuştur 1446'de Buçuktepe isyanıyla başlayan devlete karşı hareketleri Genç Osman, I.İbrahim ve III. Selim gibi Osmanlı Padişahlarının hayatlarını kaybetmelerine bile sebep olmuştur. Osmanlı'nın Kuruluş ve Yükseliş Dönemlerinde zaferlerin en büyük kaynağı olan ordu, daha sonraki dönemlerde isyanların, kaosların, krizlerin ve kargaşanın sebebi olmuştur. Yeniçeri isyanı sayesinde tahta çıkan II.Mahmud 26 Haziran 1826 yılında Yeniçeri Kışlalarını topa tutturmak suretiyle, 1361 de başlayan bu tarihi serüveni 1826 yılında sonlandırmıştır. Ve bu olay tarihte "Vaka-ı Hayriyye (Hayırlı Vaka)"²⁸ olarak geçmesine sebebiyet vermiştir ki aslında bu üzücü bir olaydır; 1389 I.Kosova, 1396 Niğbolu, 1444 Varna... gibi adı daha nice sayılacak tarihî zaferin kazanılmasında etkin rol

25 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi C.4/2, TTK Yay. Ankara 2016, s.302.

26 Kemal Beydilli, "Mahmud 2", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Cilt 27, İstanbul 2003, s.352-357.

27 Mehmed Niyazi, *Türk Devlet Felsefesi* Ötüken Yay., İstanbul 2015, s.218.

28 Tufan Gündüz, *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2016, s.540.

oynayan askeri kurumun, daha sonra ekonomik, iktisadi ve sosyal sebepler yüzünden böyle tarihten silinmiş olması üzücü ve düşündürücüdür. Acaba ne oldu da bu dünyayı titreten ordu bu hale geldi? Gerçekten araştırılması gereken mühim konulardan biriside budur. Eski insanlar bir şey yazdıktan sonra en başına yada en sonunu şu cümleyi yazarmış “böyle bir şey yazmaya cesaret ettiğim için özür dilerim, sebebi ise yazmanın çok önemli olduğu ve bunu ancak bilgeli insanların yazmasının gerektiği düşüncesidir”. Velhasıl kelimeler, böyle bir çalışma yazmaya cesaret ettiğim için özür dilerim, elimdeki kaynakların verdiği bilgi ve dilimin döndüğü kadar anlatmaya çalıştım, takdir siz değerli araştırmacılarındır. Vesselam...

KAYNAKÇA

- AFYONCU, Erhan, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2010.
- AFYONCU, Erhan, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi* Yeditepe Yay., İstanbul, 2016.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Selim 3”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Cilt 36, İstanbul 2009.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Alemdar Mustafa Paşa”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Cilt 2, İstanbul 1989.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Mahmud 2”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Cilt 27, İstanbul 2003,
- GÜNDÜZ, Tufan, *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yay, Ankara, 2016.
- GÜNDÜZ, Tufan, *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara, 2014.
- İNALCIK, Halil, *Devlet-i Aliyye - Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 1*, İş Bankası Yay., İstanbul, 2016.
- İNALCIK, Halil, *Devlet-i Aliyye - Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 2*, İş Bankası Yay., İstanbul, 2017.
- İNALCIK, Halil, *Devlet-i Aliyye - Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 3*, İş Bankası Yay., İstanbul, 2015.
- İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, YKY Yay., İstanbul, 2015.
- JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2017.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı*, TTK Yay., Ankara, 2018.
- MEHMED Niyazi, *Türk Devlet Felsefesi*, Ötüken Yay. İstanbul, 2015.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Patrona Halil”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Cilt 34, İstanbul, 2007.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Mahmud I”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Cilt 27, İstanbul, 2003.
- TUR SUN BEY, *Tarih-i Ebü'l -Feth*, Baha Matbaası, İstanbul, 1977.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, TTK Yay., Ankara, 1986.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Kapıkulu Ocakları 1*, TTK Yay., Ankara, 1988.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Kapıkulu Ocakları 2*, TTK Yay., Ankara, 1988.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Yay., Ankara, 1988.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK Yay., Ankara, 2014.

- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi C.1*, TTK Yay.,Ankara, 2016.
UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi C.2*, TTK Yay., Ankara, 2016.
UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi C.3/2*,TTK Yay., Ankara, 2016.
UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi C.4/2*, TTK Yay., Ankara,2016.
ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Pradigma Yay., İstanbul, 2011.